

Катерина Косякевич

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ЮЗЕФ ІГНАЦІЙ КРАШЕВСЬКИЙ ЯК МАЙСТЕР РОМАНТИЧНОГО ОПИСУ УКРАЇНСЬКИХ СЕЛЯН ХІХ СТОЛІТТЯ

Народний цикл повістей Юзефа Ігнація Крашевського виник у часи зламу двох періодів – ХІХ і ХХ століть – важливого для розвитку культури, суспільства й цивілізації. В художній, науковій і філософській культурі – це своєрідний період, так би мовити, злам епох романтизму і позитивізму. Риси цих літературних напрямів не могли не позначитися на доробку відомого польського письменника, яким постав Юзеф Крашевський. Ідеї свободи людини, рівності її прав і можливостей, протест проти ієрархічного устрою суспільства чітко простежуються у повістях цього невтомного письменника, що поєднував цінності Просвітництва й романтизму у своїй творчості. Водночас, його повісті мають виразну прагматичну тенденцію. Так, він переймає віру в могутність слова, звідси просвітительський характер його так званих селянських повістей. А ще своїм завданням письменник вважав, скоріш за все, важливим донести книжне слово до селян, тому й обрав таку близьку їм тему – гнітючого життя на селі. Він також прагнув відкрити «таємниці» їхнього світу для інших прошарків тогочасного суспільства. Ідеалізація образу селянина, заглиблення у внутрішній світ такого незвичного героя для тогочасної художньої літератури, звернення до історії і фольклору – все це характерно для так званого волинського циклу його творчості й дає підстави віднести його до пізнього романтизму. Позитивне загалом ставлення Юзефа Крашевського до народу в циклі його «селянських повістей» відіграло важливу роль для розвитку суспільства: до цих творів автор уводить героїв з найнижчих верств суспільства не для того, щоб викликати у читача жалість до них. Навпаки, письменник прагнув показати їхні найкращі риси, рішуче стаючи на захист гідності селянина як людини.

Як видається, він вбачав у селянинові найкращі моральні чесноти, оскільки кожен образ селянина у цього автора сповнений високих моральних якостей, духовності, ніби первісної чистоти і доброти. І для підкреслення цього він протиставляє селян шляхті, часто-густо позбавленій таких моральних принципів й чеснот. Тому близькість до українського народу робить творчість даного письменника цікавою та зрозумілою мешканцям України, викликаючи повагу й шанобу.

Багато дослідників присвятили увагу незвичній тематиці творів Юзефа Ігнація Крашевського, стимулів його творчості і ролі Волині в ній, зокрема В. Василенко [1], В. Єршов [2], Р. Радишевський [4] та ін.

«Основним моїм завданням є ввести до повістей наш власний реальний світ замість традиційних сюжетів, салонних історій, що не несуть жодних ідей, окрім однієї – космополітичної. Своїм завданням я вважаю теж зрівняти права тих верств суспільства, які досі не мали доступу ні до сцени, ні до живопису, ні до музики, переодягнені в шати, скроєні їм кравцем», – каже сам Юзеф Крашевський [5, с. 70]. Так міг стверджувати, на наш погляд, тільки великий гуманіст і високо моральна людина.

Наприклад, події повісті «Остап Бондарчук» розвиваються після війни 1812 року, яка закінчилась руїнами, пожежами, могилами, не однією втраченою надією, не однією болючою втратою. Тут представлено конфлікт двох поколінь, погляди яких на найважливіші питання кардинально відрізняються: на духовний світ людини, його стосунки з суспільством, на його обов'язки щодо себе та своїх ближніх. Головним героєм цього твору є Остап Бондарчук – сирота з нелегкою долею. Однак Юзеф Крашевський наділив свого героя найкращими духовними рисами, що беруть початок у глибинах народної етики, духовності та вікових традицій нашого народу і проходять випробування нелегкими обставинами, в які потрапляє герой. Зокрема на початку твору, автор неначе співпереживає маленькому Остапу: *«В цю хвилину з гущавини дерев вискочив обірваний селянський хлопчик – виснажений, жовтий, блідий, весь в лахмітті, років семи або восьми. Зшити з різних клапчиків сермяга ледь прикривала груди і боки його, ноги були взуті, голова не покрита, а на блідому обличчі, незважаючи на наявність переляку, страждання, слідів хвороби і глибокої бідності, панував вираз невимовної лагідності. Сірі очі були повні сліз, на вузьких, стислих, посинілих губах миготіла вимушена посмішка, посмішка страждальців. Хлопчик був хороший, але сумна краса його, була красою засохлих квітів, побитих морозом...» [3].*

Напевно у цьому треба побачити драму героя – розумний, працьовитий, благородний Остап, якого панство називає Євстахієм, протиставляється у повісті так званим обраним з аристократичного середовища, яким начебто від природи дано бути панами, а іншим – підневільними. Кріпацький устрій не дав Остапові можливості розвинути свої творчі нахили, відібрав здоров'я, поховав надії на особисте щастя. Душевна чистота та інтелігентність Остапа викликають до нього палке почуття дочки графа Михайлини. Кохання до молодой аристократки стало апогеєм у трагедійному становищі Євстахія. Хоч кохання виявилось взаємним, але Остап прекрасно розумів, що їхній шлюб є нереальним. До того ж Місю кохав його друг Альфред, який був призначений за нареченого ще від народження. Бондарчуку не вистачило мужності боротися за своє щастя, йому заважали статус і покірність приниженої людини. Він

вважав себе невартим шляхетського світу. У розмові з Михайлиною, яка мало не освідчується Остапові в коханні, він заявляє: «*О, це я, це я повинен бути вам вдячним, завжди схилитись перед вами. Ви мене витягнули з багна, дали мені більше ніж життя – почуття й думки, гідні людини. Ні, немає таких слів, щоб усе це висловити. Ніхто не зможе замінити мені вас, бо хто ж із такою ангельською добротою захотів би зблизитись з людиною, яку так жорстоко відштовхнуло суспільство й прирекло на зневагу?» [3].*

Виконавши свій моральний і лікарський обов'язок, а саме: урятувавши графа і своїх кривних від тяжкої хвороби, він непомітно зник з життя друга й коханої. Як бачимо, Остап не зумів боротися за своє почуття. Але герой віднайшов себе, працюючи лікарем і допомагаючи порадами обездоленим селянам: «*Купив шматочок землі, побудувався, як мені хотілося; тепер я спокійний і задоволений своїм становищем. Живу поруч із тими, кого я вважаю своїми братами, хочу бути для них учителем, порадином і – в міру можливості – доброчинцем» [3]. Остап, безсумнівно, – це позитивний персонаж і високоморальна людина в описі польського письменника.*

Можна вважати позитивним образом і ще одного з головних героїв твору – Альфреда, племінника графа та товариш Євстахія. (Він був благородним аристократом з гарною осанкою, але в його очах виднілася втома, нестача енергії та виснаження. Ось така незвична характеристика позитивного героя твору). Незважаючи на дружбу з Євстахієм, Альфред зовнішньо все-таки залишався паном в повному сенсі цього слова: одяг його, обходження, нахили були абсолютно панські, він любив задоволення чисто аристократичні: охочий до коней, полювання, розкоші і оточував себе всім вишуканим. Таким чином, у ньому ніби жили дві зовсім різні людини – гордий аристократ, якому все дісталось від багатого роду, а на противагу йому – звичайний селянин, готовий йти по своєму тернистому шляху, допомагаючи іншим. На відміну від селянина Бондарчука, Альфред кидався на все, що його не влаштовувало, як лев, не тямлячи перешкод, з якими повинен був боротися.

Наступним, не менш важливим для розуміння мотивації творчості письменника і світогляду героя є граф. Він був типовим паном, гордим та трішки підступним. Йому подобалось ловити на собі погляди інших людей. Отже, він мав високу самооцінку та з гордістю ніс себе. Для графа головне не те, що Остап українець, а те, що селянин, у цьому корінь його зневаги. Тому до цього селянина, як і до всіх інших кріпаків, він ставиться негативно. (Але освічений Остап для графа більш небезпечний, він розуміє, що це може для нього мати негативні наслідки). Чомусь читаючи твір, мені одразу здалось, що є схожість між Остапом та Гонтою, реальним українським

героєм-повстанцем проти панського свавілля. У цьому випадку зрозуміло чому граф так боїться Остапа, бо за своїми переконаннями він може піти услід Гонти. Але Крашевський не міг, звичайно, зробити з Остапа Бондарчука бунтаря Гонту чи Залізняка. Тому його персонаж Остап, як зокрема й романтичні герої Адама Міцкевича, не здатний очолити народне повстання (хоч, зрозуміло, з інших причин). За сюжетом твору, єдиною утіхою графа була його донька – Михалина, яку звичайно у повсякденні називали Міся. В ній не було вираженого аристократизму, вона більше поводила себе як маленька дитина, яка щось просить і їй догоджають, часто змушено. Отже, героїня має ознаки інфантилізму. Вона любила, навіть, дорікати батьку, що це він її розбалував ще у дитинстві, а це вже ознака зарозумілості й, навіть, цинізму. Але незважаючи на її «дитячість», автор показує як сильно і палко вона вміє кохати. Її навіть мучило безсоння, вона не могла їсти, думаючи тільки про Євстахія. Але доля вирішила зіграти з закоханими злий жарт: вона аристократка по крові, а він лише звичайний селянин. Тому «хепні енду», звичайно бути не могло.

Цікаво, що для підтримки інтриги автор додає безліч другорядних героїв, які грають свої ролі-нюанси в житті кожного з головних персонажів. Таким є, зокрема, пан Мжоровський, який вкрав у графа скриню з останніми збереженнями чи пані Дерош, яку називають французенкою (вона є подружкою Михалини, яка ділиться з нею найпотаємнішим). Тобто, польський письменник – це майстер слова, наділений вмінням створювати інтригу в творах, з одного боку, а з іншого – він тонкий психолог і знавець людських душ. Але він віддає й данину романтизму, тому маємо певну ідеалізацію позитивних персонажів, як видається.

Отже, Юзеф Крашевський представляє результати своїх внутрішніх пошуків, переконань, змальовуючи поведінку головних персонажів, проте не часто детально аналізує її причин. Цим створюється не тільки інтрига твору, але й своєрідний морально-етичний контекст, за допомогою якого автор намагається донести до читачів свої ідеї та ідеали.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Василенко В. Крашевский в Российской империи 1812-1863-1917. — Poznań, 2002. — S. 148.
2. Єршов В. О. Польська література Волині доби романтизму : генотипія мемуаристичності / Володимир Єршов. — Житомир: Полісся, 2008. — 624 с.
3. Крашевський Ю. І. Остап Бондарчук. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://testlib.meta.ua/book/22138/read/>.
4. Радишевський Р. П. Юзеф Ігнацій Крашевський: діалоги з Україною. — К., 2012. — 160 с.
5. Kraszewski J. I. Powieści ludowe. — Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1955. — 615 s.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Житомирський державний університет імені Івана Франка (Україна)

Зеленогурський університет (Польща)

*Юзеф Крашевський в культурній
спадщині України та Польщі*

Збірник наукових праць
(за матеріалами міжрегіонального науково-практичного семінару
із міжнародною участю, 20 грудня 2017 року, м. Житомир)

Житомир - 2017

Редакційна колегія

Поліщук О. П. — голова редколегії, доктор філософських наук, професор (м. Житомир), **Троха Богдан**, доктор габілітований, професор ZU (м. Зелена Гура), **Єршов В. О.**, доктор філологічних наук, професор (м. Житомир), **Козловець М. А.**, доктор філософських наук, професор (м. Житомир), **Сейко Н. А.**, доктор педагогічних наук, професор (м. Житомир)

Рецензенти:

Юрчук О. О., доктор філологічних наук, доцент
Мельничук В. В., кандидат філософських наук, доцент
Яценко К. А., кандидат філософських наук, доцент

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 6 від 26 грудня 2017 року)

к 78 Юзеф Крашевський в культурній спадщині України та Польщі : зб. наук. пр. (за матеріалами міжрегіонального науково-практичного семінару із міжнародною участю, 20 грудня 2017 року, м. Житомир) / За ред. О. П. Поліщук, Б. Трохи, В. О. Єршова та ін.— Житомир, 2017. — 80 с.

У збірнику вміщено наукові праці українських та польських молодих науковців за матеріалами доповідей і тез на міжрегіональному науково-практичному семінарі із міжнародною участю «Юзеф Крашевський в культурній спадщині України та Польщі» (20 грудня 2017 року, м. Житомир), присвячених дослідженню творчого доробку відомого польського письменника, публіциста, громадського діяча XIX століття Юзефа Ігнація Крашевського та його значущості для сучасників.

Збірник буде корисним студентам, аспірантам, докторантам, викладачам вищих навчальних закладів і всім, хто цікавиться проблемами художньої творчості та її морально-етичними засадами в умовах міжкультурної взаємодії.